УДК 336.71

Я. В. Грудзевич
кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри банківської справи
Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

У. Я. Грудзевич
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Львівського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИМОГ ДО РЕГУЛЮВАННЯ КАПІТАЛУ БАНКІВ УКРАЇНИ

Досліджено процеси трансформації вимог до регулювання капіталу банківської системи України. Проведено ретроспективний аналіз процесу капіталізації банківської системи України. Визначено проблеми, напрями і перспективи вдосконалення управління процесами капіталізації на рівні банківської системи.
Ключові слова: *банківська система, власний капітал банку, регулятивний капітал, нормативи капіталу.*

Grudzevuch Y. V., Grudzevych U. Y. TRANSFORMATION OF REQUIREMENTS IS TO ADJUSTING OF CAPITAL OF BANKS OF UKRAINE

The processes of transformation of requirements to adjusting of capital of the banking system of Ukraine were investigated. The retrospective analysis of process of capitalization of the banking system of Ukraine is conducted. Certainly problems, directions and prospects of improvement of management of capitalization processes, at the level of the banking system.
Key words: *banking system, total equity of bank, capital adequacy ratio, norms of capital.*

Постановка проблеми. Розвиток економіки будь-якої країни безпосередньо пов'язаний з ефективністю діяльності її банківської системи. Водночас ефективність останньої великою мірою залежить від дієвості системи регулювання банківського сектору з боку національного регулятора, яким в Україні є Національний банк України.

Банківська система України за 25 років свого розвитку пройшла шлях, який банківські системи розвинутих країн світу проходили століттями. За всі роки свого становлення вона є адекватною розвиткові економіки країни. Більше того, вона була локомативом, що тягнув за собою економічний потяг. Стверджуючи цю тезу, ми не заперечуємо, що в банківській системі України не було і немає проблем. Але більшість із цих проблем пов'язана саме з її розвитком. І одна з найскладніших проблем – це підвищення капіталізації банківської системи.

Аналіз досліджень проблеми капіталізації. У науковій літературі України дослідженню питань нарощення капіталу вітчизняних банків присвячено праці таких науковців, як В. Геєць, А. Гальчинський, А. Гриценко, В. Міщенко, А. Мороз, О. Дзюблюк, Г. Азаренкова, М. Алексеєнко, З. Васильченко, В. Коваленко, С. Науменкова, М. Савлук, Р. Слав'юк, І. Івасів, С. Циганов і багатьох інших. Попри велику увагу науковців до цієї проблеми, слід зазначити, що в переважній більшості публікацій, по-перше, аналізується порівняно невеликий відрізок часу, що не дає можливості охопити весь спектр цієї проблеми за час становлення банківської системи України, і, по-друге, не завжди глибоко аналізується вплив регулятивних змін на вирішення питань капіталізації.

Мета дослідження – ретроспективний аналіз трансформації вимог до регулювання капіталу банків України.

Виклад основного матеріалу. Після ухвалення Верховною Радою УРСР Постанови «Про введення в дію Закону України „Про банки і банківську діяльність"» практично було завершено формування в Україні класичної дворівневої банківської системи. Саме цією Постановою на основі Українського республіканського банку Держбанку СРСР створено Національний банк України, на який покладено обов'язки головного емісійного центру держави, відповідальність за розроблення і реалізацію грошово-кредитної політики, валютного контролю, а також функції банківського нагляду і регулювання банківської діяльності [1]. На другому рівні в той час уже функціонувало близько 50-ти банків, які створювалися в Україні починаючи з 1988 року. Це п'ять системних банків із державним статусом – Промінвестбанк, Агропромбанк, Укрсоцбанк, Ощадний банк, Зовнішньоекономічний банк, які в той час ще підпорядковувалися відповідним союзним банкам. Крім цих банків, на другому рівні уже функціонувало 17 банків, створених з ініціативи республіканських міністерств, таких як Лісбанк, Шляхбанк, Будбанк, Будбанк, Легбанк, Укрпостачбанк, Монтажспецбудбанк і т. д. Одночасно створювалися банки великими науково-виробничими і виробничими об'єднаннями та різними державними і кооперативними організаціями, у тому числі із залученнм коштів фізичних осіб (Укркоопбанк, Електронбанк, Градобанк, Перкомбанк, ПриватБанк, Народний банк та інші) [2].

Подальше становлення і розвиток банківської системи України проходило в умовах зміни державного

устрою та управління державою, що супроводжувалося глибокою економічною кризою, розвалом економіки, гіперінфляцією (1992 р. – 2 100%, 1993 р. – 10 261%), безробіттям і зубожінням населення. У ті роки НБУ ще не був повною мірою структурно сформований як центральний банк держави. Тим не менше, за порівняно короткий термін – декілька років – НБУ пройшов шлях від філії Держбанку СРСР до дійсно самостійного центрального банку незалежної держави.

Виконуючи функції, покладені на нього Законом «Про банки і банківську діяльність», НБУ вже впродовж 1991 року видав низку інструкцій, які запроваджували його верховенство над комерційними банками. Зокрема, у серпні того ж року встановлено розмір мінімального статутного фонду для новостворюваних у сумі 5 млн крб, а для кооперативних – 500 тис. крб, висунуто вимогу до всіх банків про перереєстрацію в НБУ.

Улітку 1992 року НБУ запровадив порядок надання ліцензій на право здійснення операцій із валютними цінностями, почав здійснювати валютний контроль і легалізувати свою присутність на міжнародній арені як незалежного фінансового інституту, розпочалося встановлення кореспондентських відносин із центральними банками інших країн.

Проте дієвість Національного банку як наглядового і регулятивного органу в той період була недостатньо ефективною, що згодом призвело до низки проблем у розвитку та становленні другого рівня банківської системи – банкрутств і ліквідації багатьох нових комерційних банків: 1994 рік – 12 банків; 1995 рік – 20 банків (у тому числі найбільші нові комерційні банки – «Інко», «Відродження», Економбанк, Лісбанк); 1996 рік – 45 банків (пряме банкрутство), 60 банків (приховане банкрутство [2, с. 35].

Здебільшого, основною причиною банкрутств була недостатність банківського капіталу. Так, на кінець 1991 року в Україні було уже 76 банків, а сплачений ними статутний фонд становив у гривневому еквіваленті 500 тис. грн; 1995-го функціонувало 230 банківських установ, при цьому сплачений ними статутний фонд становив у гривневому еквіваленті 541 млн грн [3, с. 4].

З 10 січня 1992 року в готівковий обіг в Україні було введено перехідну національну валюту – купоно-карбованці багаторазового використання (як доповнення до рублевої грошової маси, якої в Україні хронічно не вистарчало).

У той надзвичайно складний період становлення банківської системи України у структурі НБУ фактично не було служби банківського нагляду (якщо її оцінювати за критеріями світової практики). У центральному апараті управління банківського нагляду було створене лише у квітні 1992 року [4, с. 18]. З перших днів своєї діяльності управління розпочало роботу над створенням нормативної бази для регулювання банківської діяльності і нагляду за банками. Ураховуючи галопуючу інфляцію в Україні, було підготовано Постанову Правління НБУ про встановлення мінімального розміру статутного капіталу банків у сумі 50 млн крб, яка була ухвалена 27 травня 1992 року. Наступним кроком управління нагляду була підготовка Тимчасового положення про порядок створення, реєстрації комерційних банків і здійснення нагляду за їх діяльністю, яке було затверджене протоколом Правління НБУ від 17 липня 1992 р. № 16 [5; 6]. Положенням було визначено, що мінімальний розмір статутного фонду банку встановлюється НБУ, згідно із постановою Правління НБУ від 27.05.1992, у розмірі 50 млн крб.

Гіперінфляція 1993 року показала, що фіксація статутного капіталу банку в національній валюті є неефективною. Тому службою банківського нагляду було розроблено нове Положення про економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків, яке було затверджене Постановою Правління НБУ від 21.12.1993 № 114.

Положенням уперше було встановлено обов'язкові для всіх комерційних банків економічні нормативи: мінімального розміру статутного фонду, платоспроможності банку, показники ліквідності балансу, максимального розміру ризику на одного позичальника, обов'язкові резерви, що розміщуються в НБУ. Мінімальний розмір статутного фонду для реєстрації комерційного банку встановлювався не в купоно-карбованцях, а в міжнародній платіжній одиниці ЕКЮ в сумі 3 мільйонів.

Було встановлено, що платоспроможність банку визначається як співвідношення між власними коштами банку і його активами. Чітко регламентовано, що власні кошти банку складаються з основного і додаткового капіталів. Основний капітал включає фактичний статутний фонд у сумі, не більшій, ніж зареєстрованої НБУ, та інші фонди, які створюються банком за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні банку після сплати податків і обов'язкових платежів. Додатковий капітал складається: з резервів для покриття кредитних і валютних ризиків та ризиків цінних паперів; резервів, створених за рахунок переоцінки фіксованих активів банку. При обчисленні платоспроможності додатковий капітал включається до власних коштів банку в розмірі, не більшому від основного капіталу.

Власні кошти для визначення платоспроможності банку зменшуються на розмір внесків до статутних фондів інших підприємств, установ та організацій, коштів і майна для участі в їхній господарській діяльності та на суму майнового внеску учасників банку до його статутного фонду.

Таким чином НБУ вже на початку своєї діяльності, створюючи національну систему регулювання банківської діяльності і нагляду за банками, намагався максимально враховувати рекомендації Базельського комітету з питань нагляду і регулювання діяльності банків.

Але українські реалії показали, що не всі чинні банки, особливо малі і середні, були в змозі одномоментно виконати такі підвищені вимоги, що призвело до банкрутства більше ніж 100 банків.

Тому ВРУ 1996 року внесла зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність [7]. Одна зі змін стосувалась мінімального розміру статутного капіталу. Зокрема, комерційні банки зобов'язували збільши-

ти свої статутні фонди і здійснити перереєстрацію в такі строки: у сумі, еквівалентній 100 тис. ЕКЮ, – до 1 червня 1996 року; 250 тис. ЕКЮ – до 1 жовтня 1996 року; 500 тис. ЕКЮ – до 1 січня 1997 року; 750 тис. ЕКЮ – до 1 червня 1997 року; 1 млн ЕКЮ – до 1 січня 1998 року.

Крім того, згідно із внесеними змінами НБУ був зобов'язаний установити мінімальний розмір статутного фонду комерційних банків з участю іноземного капіталу в сумі, збільшеній не менш як утричі від суми, передбаченої частиною першою статті 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а для комерційних банків із 100-процентним іноземним капіталом – не менш як у п'ять разів.

Було встановлено, що починаючи з 1 січня 1998 року, у разі, якщо розмір внесеного статутного фонду комерційного банку за станом на 31 березня кожного року становитиме суму, еквівалентну менш як 1 млн ЕКЮ за офіційним курсом грошової одиниці України, НБУ був зобов'язаний скасовувати дозвіл на створення комерційного банку і відкликати ліцензії на виконання банківських операцій.

Ухвалені зміни підштовхнули українські банки до нарощення капіталу і дали можливість НБУ ще більше наблизити вимоги до рекомендацій Базельського комітету.

Прийнятий у Базелі за основу документ допускав відмінності в національних методах бухгалтерського обліку і контролю, а також мав гнучкість у підході до його реалізації, маючи за мету зміцнення міжнародної банківської системи шляхом введення мінімальних стандартів капіталу. Проте регулятивні органи прагнули не виходити за ці рамки. Базельська угода ґрунтується певною мірою на тому припущенні, що не варто покладатися на ринкові сили і чекати, що вони доведуть коефіцієнт достатності капіталу банків до оптимального рівня, капітал треба регулювати. Регулятивний капітал повинен покривати збитки, особливо непрогнозовані, що пов'язані з діяльністю банку. Незаперечним є також твердження Базельської угоди щодо потреби постійної підтримки достатнього рівня регулятивного капіталу для збереження довіри до банківської системи з боку громадськості.

Про потребу визначення регулятивного капіталу вперше зазначено в Угоді 1988 року і роз'яснено у прес-релізі від 27 жовтня 1997-го «Про інструменти, прийнятні для включення в капітал 1-го рівня». При цьому в разі застосування стандартизованого підходу щодо врахування кредитного ризику при розрахунку капіталу загальні резерви, як зазначено в параграфах 381-383 Угоди, можуть бути включені до капіталу 2-го рівня, але в розмірі не більше ніж 1,25% від активів, зважених на ризик. Капітал 3-го рівня був поданий у «Доповненні до Угоди про достатність капіталу в цілях обліку ринкових ризиків» (Amendment to Capital Accord to Incorporate Market Risk) 1996 року [8, с. 10].

Наприкінці 1997 року НБУ ухвалив Інструкцію № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків», у якій у черговий раз підвищив вимоги до мінімального розміру капіталу [9].

Зокрема, норматив мінімального розміру капіталу (Н1) установлювався для чинних банків, які були зареєстровані НБУ до 01.01.1996: у сумі, еквівалентній 2 млн ЕКЮ, – на 1 січня 1998 року; і 3 млн ЕКЮ – на 1 січня 1999-го.

Для банків, які були зареєстровані Національним банком України після 01.01.1996, а також для новостворюваних банків норматив мінімального розміру капіталу банку встановлювався за вищезазначеними розмірами, починаючи після першого календарного року з початку діяльності.

Для реєстрації комерційного банку встановлюється мінімальний розмір статутного капіталу в сумі, еквівалентній 1 млн ЕКЮ.

Мінімальний розмір статутного капіталу новоствореного банку з участю іноземного капіталу в разі, якщо частка іноземного капіталу у статутному капіталі банку становила до 50%, мав бути не менший від суми, еквівалентній 5 млн ЕКЮ на день підписання установчого договору за офційним курсом НБУ.

Якщо частка іноземного капіталу у статутному капіталі банку становить 50% і більше, то мінімальний розмір статутного капіталу з участю іноземного капіталу має бути не менший від суми, еквівалентної 10 млн ЕКЮ на день підписання установчого договору за офіційним курсом НБУ

Починаючи з 1 січня 1998 року в разі, якщо розмір внесеного статутного капіталу комерційного банку за станом на 31 березня кожного року становитиме суму, еквівалентну менше ніж 1 млн ЕКЮ за офіційним курсом національної грошової одиниці України, НБУ повинен скасовувати дозвіл на створення комерційного банку і відкликати всі ліцензії на виконання банківських операцій.

Ураховуючи реальну ситуацію, що склалася в банківській системі України після азійсько-російської фінансової кризи 1997–1998 рр., НБУ у травні 1999 року вніс зміни до Інструкції № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків». Так, норматив капіталу встановлювався для чинних банків, які були зареєстровані Національним банком України:

- у сумі 5 млн гривень на день введення в дію змін і доповнень до Інструкції;
- у сумі 8 млн гривень за станом на 1 жовтня 1999 року;
- у сумі 10 млн гривень за станом на 1 квітня 2000 року.

Національний банк України залежно від економічного становища країни, стану світових фінансово-кредитних і валютних ринків та відповідно до змін курсу національної валюти міг переглядати значення нормативу капіталу за станом на кожне перше число нового року.

На виконання вимог Національного банку України щодо розміру капіталу банку для тих комерційних банків, які на день введення в дію змін і доповнень до Інструкції не сформували капітал у встановленому розмірі (8 млн гривень і 10 млн гривень за станом на 01.10.1999 та 01.04.2000 відповідно), установлювався такий механізм нарощування власної капітальної бази.

1. Кожний вищезазначений банк не пізніше ніж 01.10.1999 та 01.04.2000 повинен був розробити заходи щодо перспектив розвитку капітальної бази банку (програма капіталізації).

2. Виконання комерційними банками програм капіталізації аналізувалися щоквартально і контролювалися територіальними управліннями Національного банку України раз на рік на 01.04 кожного року.

3. Сума капіталу банку за станом на 01.04 кожного року (починаючи із 01.06.1999) фіксувалась і не могла бути зменшена протягом наступного періоду за винятком випадків, які не залежали від банків. При зменшенні суми капіталу більше ніж на 10% порівняно з попереднім періодом територіальні управління НБУ повинні були розглядати питання про відкликання ліцензій на здійснення всіх або окремих операцій, які є неприбутковими і збитковими для банків.

Для забезпечення реальної капіталізації банківської системи України встановлювалося, що залежно від розміру капіталу банки були поділені на три категорії. Категорія капіталу банку визначалася щоквартально. Відповідно до встановленої категорії капіталу Національний банк України рекомендував установлювати низку обмежень.

Виконуючи нові вимоги і нормативи НБУ щодо мінімального розміру капіталу, комерційні банки активно його нарощували, про що свідчить, зокрема, суттєве збільшення 2000 року кількості банків із капіталом понад 5 млн євро (*табл. 1*).

У серпні 2001 року НБУ прийняв нову Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків в Україні, в якій були встановлені нові обов'язкові економічні нормативи, що були згруповані так: нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитного ризику, нормативи інвестування, нормативи відкритої валютної позиції [11].

До групи нормативів, що регулюють капітал банку, включено три нормативи: норматив мінімального розміру регулятивного капіталу Н1, норматив адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності) Н2 і норматив адекватності основного капіталу Н3.

Таблиця 1

Динаміка обсягу нормативного капіталу банків України

Розмір нормативного капіталу	Кількість банків за станом на 01.01.2000	Кількість банків за станом на 01.01. 2001
До 1 млн євро	14	6
Від 1 до 2 млн євро	34	0
Від 2 до 3 млн євро	31	14
Від 3 до 5 млн євро	41	45
5 млн євро і більше	44	89 (у т. ч. 20 банків більше ніж 10 млн євро)
Усього	164	154

Джерело. [10, с. 2].

Через норматив мінімального розміру регулятивного капіталу Н1 НБУ реалізував вимоги до обсягу банківського капіталу на момент створення банку, а далі – упродовж усього періоду їх функціонування. Причому регулюванню підлягав не фінансовий капітал банку, який відображає залишковий інтерес у його активах за вирахуванням зобов'язань, а регулятивний [12, с. 262].

Регулятивний капітал банку складається з основного (1-го рівня) капіталу і додаткового (2-го рівня) капіталу. Основний капітал вважається незмінним і таким, що не підлягає передаванню, перерозподілу та повинен повністю покривати поточні збитки. Додатковий капітал має менш постійний характер і його розмір піддається змінам.

В Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні НБУ ввів постійне підвищення вимог до розміру регулятивного капіталу. Так, починаючи з 2003 року банки були зобов'язані щорічно нарощувати мінімальний розмір регулятивного капіталу і на 01.01.2007 досягти значень, відображених у *табл. 2.*

Таблиця 2

Вимоги НБУ до мінімального розміру регулятивного капіталу банків, чинні до 2008 року

Діючі банки	Мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1), євро				
	17.01.2003	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007
• місцеві; • регіональні, у т. ч. спеціалізовані (ощадних та іпотечних); • міжрегіональні, у т. ч. спеціалізовані інвестиційні, розрахункові, центральний кооперативний банк	1 000 000 3 000 000 5 000 000	1 150 000 3 500 000 5 500 000	1 300 000 4 000 000 6 000 000	1 400 000 4 500 000 7 000 000	1 500 000 5 000 000 8 000 000
***Новостворені банки*:**	***1 рік***	***2 рік***	***3 рік***	***4 рік***	***5 рік***
• місцеві; • регіональні, у т. ч. спеціалізовані (ощадних та іпотечних); • міжрегіонльні, у т. ч. спеціалізовані інвестиційні, розрахункові, центральний кооперативний банк	1 000 000 3 000 000 5 000 000	1 100 000 3 500 000 5 500 000	1 200 000 4 000 000 6 000 000	1 350 000 4 500 000 7 000 000	1 500 000 5 000 000 8 000 000

Джерело. [11].

Така шкала давала можливості поступово нарощувати капітал для малих і середніх банків, започатковувати сектор кооперативних банків у банківській системі України.

У серпні 2008 року до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні було внесено зміни, згідно з якими мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1) мав становити 10 млн євро для всіх банків.

Банки, які мали регулятивний капітал менший, ніж 10 млн євро, зобов'язані були збільшити його розмір відповідно до таких значень [11]:

а) розмір регулятивного капіталу яких більший, ніж 8 млн євро: до 01.07.2009 – 9 млн євро; до 01.07.2010 – 10 млн євро;

б) розмір регулятивного капіталу яких менший, ніж 8 млн євро: до 01.01.2010 – 7 млн євро; до 01.01.2011 – 8,5 млн євро; до 01.01.2012 – 10 млн євро.

Змінами до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 24.07.2009 у складі додаткового капіталу банку було передбачено наявність гібридного (боргу / капіталу) капітальних інструментів, які повинні відповідати таким критеріям:

- є незабезпеченими, субординованими і повністю сплаченими;
- не можуть бути погашені з ініціативи власника;
- можуть вільно брати участь у покритті збитків без пред'явлення банку вимоги про припинення торговельних операцій;
- дозволяють відстрочення обслуговування зобов'язань щодо сплати відсотків, якщо рівень прибутковості не дозволяє здійснити такі виплати.

Згодом вимоги до регулятивного капіталу банку було встановлено в розмірі 120 млн гривень.

Банки, які мали регулятивний капітал менший, ніж 120 млн грн, зобов'язані були збільшити його до цього розміру до 01.01.2012. Одночасно були змінені вимоги до розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу Н2 і нормативу співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів Н3.

Аналізуючи дані наведені в *табл. 3*, слід зазначити, що в ряді періодів, зокрема 2002–2007 рр., спостерігається відставання темпів зростання капіталу від темпів зростання активів, причому це стосується як темпів росту регулятивного, так і балансового власного капіталу.

Проте з початку 2008 року до 2013-го ситуація кардинально змінилась, спостерігається зворотна ситуація, що пояснюється різким скороченням активних операцій банків, зокрема кредитних, унаслідок відпливу ресурсів з банківської системи України. Темпи зростання регулятивного капіталу і статутного капіталу є нерівномірними. Крім того, слід зазначити зростання значимості статутного капіталу у формуванні балансового власного капіталу. Так, за даними станом на 01.01.2008, цей показник становив 61,62%, а зріс на початок 2009 року на 7,52 процентного пункту. Станом на 01.01.2010 частка статутного капіталу у формуванні балансового капіталу суттєво зросла до 103,49%, що пояснюється змінами у структурі власного капіталу в банківській системі України. Станом на початок 2016 року статутний капітал практично удвічі перевищує розмір власного капіталу, що зумовлено значними збитками банків України (сумарно в банківській системі – 66 600 млн грн).

Упродовж 2005–2008 рр. значення Н2 було практично стабільним і перебувало на рівні вище ніж 14%. А 2009 року значення показника суттєво зросло до 18,08%, причому на рівні 18% Н2 перебував до 2013-го. З одного боку, це було наслідком зменшення активних ризикових операцій, що проводять банки України, з другого – наслідком зростання регулятивного капіталу банків. У 2014–2015 рр. спостерігаємо зниження показника до 15,60 і 12,74% відповідно (за останніх 16 років це найнижче значення Н2).

А вже 2014 року НБУ в черговий раз підвищив вимоги до регулятивного капіталу банків, які на даний час є такими.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), що отримав банківську ліцензію до 11 липня 2014-го, має становити: 120 мільйонів гривень – до 10 липня 2017 року і поетапно доведений до 500 мільйонів гривень – з 11 липня 2024 р. [11].

З 01 січня 2019 року набирає чинності **новий норматив достатності основного капіталу** (Н3), який визначається як співвідношення основного капіталу до суми активів і позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику, і має бути не менше ніж сім відсотків. Досягнення такого рівня достатності основного капіталу до кінця 2018 року для 20 найбільших за розміром активів банків передбачено Меморандумом про співпрацю між Україною і МВФ.

Банк, згідно з черговими змінами до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків, повинен формувати буфери капіталу (з 01.01.2020), а саме – буфер запасу (консервації) капіталу, контрциклічний буфер понаднормативне значення нормативу достатності основного капіталу (Н3). Крім цього, для системних банків буде запроваджено буфер системної важливості [11].

Верховна Рада 2014 року ухвалила Закон «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків», яким передбачається пом'якшення вимог до банків через девальвацію гривні. Відповідний Закон «Про внесення змін до Закону "Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків"» (№ 2449-д) надає право НБУ не відносити банк до категорії проблемних і неплатоспроможних у разі, якщо зменшення розміру регулятивного капіталу, значення нормативу адекватності регулятивного капіталу, нормативів поточної і короткострокової ліквідності, збільшення обсягу негативно класифікованих активів банку, за якими слід оцінювати ризик і формувати резерви згідно з нормативно-правовими актами НБУ, зумовлене девальвацією курсу гривні або формуванням резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [14].

Сьомого квітня 2016 року Правління НБУ прийняло постанову № 242, якою внесено зміни до графіків приведення банками статутного і регулятивного капіталів до мінімального розміру (*табл. 4*), передбаченого банківським законодавством. Аргументами цього стали неможливість використати прибуток 2016 року для докапіталізації, тривалість законотворчих процедур, що б спростили процедури об'єднання банків або відмови від банківської ліцензії, тривалий час для пошуку інвестора в поточних умовах. Зокрема, на півроку було перенесено термін подання банками програми збільшення капіталу із зазначенням конкретних джерел докапіталізації та підтверджувальних документів – до 11 січня 2017 року.

Актуальний графік передбачає щорічне збільшення капіталу на 100 млн грн, починаючи з 11 липня 2017 року, і надає можливість банкам використовувати прибуток попереднього року для докапіталізації; у разі неможливості збільшення капіталу в зазначений термін доцільно передбачити можливість функціонування банків з обмеженими ліцензіями.

Таблиця 3

Динаміка показників капіталу та активів банків України

Показник	01.01. 2001	01.01. 2002	01.01. 2003	01.01. 2004	01.01. 2005	01.01. 2006	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016
Активи млн грн	37 129	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852	1 254 385
- темп росту, %	128,18	134,26	156,87	134,03	159,20	159,05	176,20	154,50	94,94	95,06	107,01	111,91	106,92	113,39	103,03	95,26
Регулятивний капітал млн грн	5148	8 025	10 099	13 274	18 188	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	204 976	188 949	130 974
- темп росту, %		155,89	125,84	131,44	137,02	145,00	156,02	175,62	170,30	110,35	118,48	110,91	100,25	114,57	92,18	69,32
Власний капітал, млн грн	6 507	7 915	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	192 599	148 023	103 713
- темп росту, %		121,64	126,13	129,04	143,00	138,16	167,25	163,46	171,41	96,57	119,58	112,90	108,9	113,75	76,86	70,07
Статутний капітал, млн грн	3 665	4 575	6 003	8116	11 648	16 144	26 266	42 872	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	185 239	180 150	206 387
- темп росту, %		124,83	131,21	135,20	143,52	138,60	162,70	163,22	192,33	144,55	122,37	117,83	101,94	105,73	97,25	114,56
- частка статутного капіталу в балансовому капіталі (%)	56,32	57,80	60,13	63,00	63,23	63,43	61,70	61,62	69,14	103,49	105,90	110,53	103,48	96,18	121,70	199,00
Норматив адекватності регулятивного капіталу, (Н2), %	15,53	20,69	18,01	15,11	16,81	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60	12,74

Примітка. Складено за даними [13].

Таблиця 4

Зміни до графіка приведення банками статутного і регулятивного капіталу до мінімального розміру

Строки	Попередній графік, млн грн	Актуальний графік, млн грн
до 17.06.2016	120	120
до 11.01.2017	300	
до 11.07.2017		200
до 11.01.2018	400	
до 11.07.2018		300
до 11.01.2019	450	
до 11.07.2019		400
до 11.01.2020		450
до 11.07.2024	500	500

Джерело. [13].

Експерти позитивно оцінюють рішення НБУ спростити процедуру злиття банків, що має дозволити скоротити цей процес із дев'яти місяців до трьох. Відповідна концепція уже затверджена Нацбанком, але потрібні зміни в законодавстві ще не ухвалено.

Висновки і перспективи дальших розробок. Отже, вимоги до капіталу банків України динамічно змінювались, ураховуючи вимоги Базельського комітету і реалії економічного середовища України. Вважаємо, що здебільшого банківські установи нарощували статутний, регулятивний капітал відповідно до законодавчих вимог і дотримувались нормативів капіталу. Проте за останні роки в умовах економічної і політичної нестабільності, різких коливань валютних курсів, банкрутства значної кількості банківських установ ситуація щодо дотримання вищевказаних показників суттєво погіршилась. Доцільно, на нашу думку, у подальшому враховувати попередній досвід НБУ щодо прив'язки показників капіталу до євро, а це дасть змогу уникнути знецінення капіталу. Вважаємо за доцільне застосування НБУ селективної політики щодо розвитку та діяльності банків з урахуванням регіональних особливостей розвитку економіки і соціальної сфери; стимулювання державою створення умов максимального сприяння капіталізації банків на регіональному рівні; запровадження механізму докапіталізації найбільших банків; розроблення стратегії виходу з ринку неплатоспроможних і нежиттєздатних банків шляхом їх реорганізації чи ліквідації.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховної Ради УРСР «Про порядок введення в дію Закону України „Про банки і банківську діяльність"» від 20 березня 1991 року № 873-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/873-12.
2. Аржевітін С. Етапи створення банківської системи України / С. Аржевітін // Вісник НБУ. – 1997. – № 3. – С. 35–37.
3. Грищенко Р. Структуризація та консолідація банківського сектору України / Р. Грищенко // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 4–8.
4. Історія Національного банку України: віхи поступу : наукове видання Університету банківської справи Національного банку України. – К., 2010. – 239 с.
5. Кротюк В. Становлення і перспективи розвитку банківського нагляду в Україні / В. Кротюк // Вісник НБУ. – 2001. – № 7. – С. 4.
6. Тимчасове положення про порядок створення, реєстрації комерційних банків і здійснення нагляду за їх діяльністю : затверджено Постановою Правління НБУ № 16 від 17.07.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0016500-92.
7. Постанова Верховної Ради України «Про введення в дію Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про банки і банківську діяльність"» від 17.12.1996 № 610/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/610/96-вр.
8. Гібридний капітал банку: світовий досвід, перспективи впровадження в Україні : науково-аналітичні матеріали. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2009. – Вип. 13 / В. І. Міщенко, В. В. Крилова, В. В. Салтинський, О. Г. Приходько. – 180 с.
9. Інструкція № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків» : затверджено Постановою Правління НБУ від 30.12.1997 № 469 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0323-98.
10. Підсумки діяльності комерційних банків України за 2000 рік // Вісник НБУ. – 2001. – № 3. – С. 2–7.
11. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : затверджено постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 р № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01.
12. Центральний банк та грошово-кредитна політика : підручник / кол. авт. : А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.. ; за ред. д-ра екон. наук, проф А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.
13. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
14. Закон України «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків» від 28.12.2014 № 78-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/78-19.

References

1. Supreme Counsil of Ukraine (1991) Pro poriadok vvedennia v diiu Zakonu Ukrayini «Pro banki i bankivsku diialnist» [«On procedure of enactment of the Law of Ukraine» On Banks and Banking Activity»] Decree of Supreme Counsil of Ukraine, adopted on 1991, March 20, 873-XII. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/873-12 [in Ukrainian].
2. Arzhevitin, S. (1997) Etapi stvorennia bankivskoyi sistemi Ukrayini [Stages of the banking system of Ukraine] Visnik NBU – Bulletin of the National Bank of Ukraine, 3, 35–37 [in Ukrainian].
3. Grishchenko, R. (2004) Strukturizatsiia ta konsolidatsiia bankivskogo sektora Ukrayini [Structuring and consolidation of the banking sector of Ukraine Visnik NBU – Bulletin of the National Bank of Ukraine, 4, 4–8 [in Ukrainian].
4. Istoriia Natsionalnogo banku Ukrayini: vikhi postupu (2010) [History of the National Bank of Ukraine: Milestones progress] Kiev: Scientific publications University of Banking of National Bank of Ukraine [in Ukrainian].
5. Krotiuk, V. (2001) Stanovlennia i perspektivi rozvitku bankivskogo nagliadu v Ukrayini [Formation and prospects of development of banking supervision in Ukraine] Visnik NBU – Bulletin of the National Bank of Ukraine, 7, 4 [in Ukrainian].

6. National Bank of Ukraine. (1992) Pro poriadok stvorennia, reyestratsiyi komertsiinikh bankiv i zdiisnennia nagliadu za yikh diialnistiu [On the establishment, registration of commercial banks and the supervision of their activities]. Decree of the National Bank of Ukraine, adopted on 1992, July, 17, № 16. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0016500-92 [in Ukrainian].
7. Supreme Counsil of Ukraine (1996) Pro vvedennia v diiu Zakonu Ukrayini «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrayini «Pro banki i bankivsku diialnist» [On the introduction of the Law of Ukraine «On Amendments to the Law of Ukraine» On Banks and Banking Activity] Decree of Supreme Counsil of Ukraine, adopted on 1996, December, 17, 610/96-ВР. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/610/96-вр [in Ukrainian].
8. Mishchenko, V. I., Krilova, V. V., Saltinskii, V. V., Prikhodko O. G. (2009) Gibridnii kapital banku: svitovii dosvid, perspektivi vprovadzhennia v Ukrayini: Naukovo-analitichni materiali. [The hybrid bank capital, international experience, prospects for implementation in Ukraine: Scientific analyzes.]: Vol. 13 – Kiev: National Bank of Ukraine [in Ukrainian].
9. National Bank of Ukraine (1997) Pro poriadok reguliuvannia ta analiz diialnosti komertsiinikh bankiv [On the order of adjusting and analysis of activity of commercial banks], instruction of the National Bank of Ukraine, adopted on 1997 December 30, 469. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0323-98 [in Ukrainian].
10. Pidsumki diialnosti komertsiinikh bankiv Ukrayini za 2000 rik (2001) [Results of activity of commercial banks of Ukraine in 2000] Visnik NBU – Bulletin of the National Bank of Ukraine, 3, 2–7 [in Ukrainian].
11. National Bank of Ukraine. (2001). Pro poriadok reguliuvannia diialnosti bankiv v Ukrayini [On the order of adjusting of activity of banks in Ukraine] instruction of the National Bank of Ukraine, adopted on 2001, August 28, 368. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01 [in Ukrainian].
12. Moroz, A.M., Pukhovkina, M.F., Savluk, M.I. (Eds). (2005) Tsentralnii bank ta groshovo-kreditna politika [Central bank and monetary policy]. Kiev: Kyiv national economic university [in Ukrainian].
13. Osnovni pokaznyky diyal'nosti bankiv Ukrayiny [The basic indexes of banks activity in Ukraine] Retrieved from http://www.bank.gov.ua [in Ukrainian].
14. Supreme Counsil of Ukraine (2014) Pro zakhodi, spriamovani na spriiannia kapitalizatsiyi ta restrukturizatsiyi Bankiv [On the measures sent to the assistance to capitalization and restructuring of banks]. Law of Ukraine, adopted on 2014, December 28, 78-VIII. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/78-19 [in Ukrainian].